folklor/edebiyat, cilt:19, sayı:74, 2013/2

# KEMAL ATEŞ'İN YAPITLARINDA GECEKONDULAŞMA OLGUSU

**Efnan Dervişoğlu***

1978'de yayınlanan "Çürük Kapı" ile edebiyat dünyasına giren Kemal Ateş, bu kitaptaki öykülerinde ve diğer iki kitabında ("Küskün Fotoğraflar", "Bir Şarkıyı Dinlerken") yer alan kimi öyküleriyle "Toprak Kovgunları", "Bir Başka Şehir" ve "Veresiye Defteri" adlı romanlarında gecekonduları, gecekondu yaşamını anlatır. Bu yapıtlarıyla MAY, PEN Yazarlar Derneği Orhan Kemal Ödülü, TESK ve Edebiyatçılar Derneği Ödülü'nü kazanan yazarın ilk romanı "Toprak Kovgunları" (1982), "Outcasts of the Homeland" adıyla Amerika'da da yayınlanır (2010). Plansız kentleşmenin bir göstergesi sayılan gecekonduların ve bu çevrelerdeki yaşamın, Ateş'in yapıtlarına hangi yönleriyle yansıdığı yolundaki değerlendirmemize geçmeden önce; göç ve gecekondu olgularına değinmemiz, yararlı olacaktır.

**"Boğulursan da Büyük Gölde Boğul"**

İnsan toplulukları tarih boyunca göç etmişlerdir. "Göç"; doğal, sosyal, siyasal ve ekonomik nedenlerle başka bir yere geçerek yer değiştirmek, kişilerin ya da toplulukların yerleşim yerlerini terk ederek başka bir yere/ülkeye gitmeleri anlamına gelmektedir. Tarihsel süreçte, topluluklar geliştikçe nüfus hareketliliği de dönemsel koşullara bağlı olarak değişiklik göstermiştir. "İç göç" denildiğinde, aynı ülke sınırları içindeki yer değişikliği anlaşılmaktadır; göçün yönüyle ilgili bir belirleme olmamakla birlikte Türkiye göz önüne alındığında kırsal alandan kentlere yöneliş dikkati çekmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi.Öğretim Üyesi.

İlhan Tekeli'nin deyişiyle; "iç göçle yaşamlarını köylerde sürdürenlerin bu yaşam yerlerinden koparak kentlerde tarım dışı işlerle hayatlarını kazanarak yaşamaya başlaması anlatılmaktadır." (Tekeli, 2008:49) Toprak yoksunluğu, işsizlik, geçim sıkıntısı ve daha iyi yaşama koşullarına kavuşma arzusu, dış göçle birlikte iç göçe de neden olmuş; kırsal alanlardan kentlere doğru yaşanan nüfus hareketliliği, bu nüfusun istihdamını sağlamaktan yoksun, gerekli alt ve üst yapıları yetersiz kentlerde yeni sorunlara yol açmıştır. Gelişmekte olan Türkiye'de köylü ile kentli arasında yüzyıllardan beri sürüp giden "konfor, yaşayış ve geçim farkları" bulunduğunu söyleyen Fehmi Yavuz, tarıma makinenin girmesi, karayollarının, motorlu taşıtların sağladığı ulaşım kolaylıkları ile sanayileşme hareketinin; kentlerin çekme ve köylerin itme kuvvetinin etkisini artırdığını belirtir (Yavuz, 1962:32).

"Büyük toprak sahipliğinin ve ortakçı, yarıcılığın yaygın olduğu bölgelerde tarımın modernleşmesi"nin; "makineli, sulamalı, suni gübreli üretime geçiş"in, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştiğini hatırlatan Mübeccel Kıray, büyük toprak sahiplerinin yeni üretim teknolojisine geçmelerinin; "işgal ettikleri kontrol mevkilerinden dolayı, elde ettikleri krediler yüzünden" kolay olduğunu söyleyerek "bu teknoloji ile üç ilâ sekiz misli artırabildikleri ürünleri ile kredi borçlarını ödeyebilmiş ve çiftliklerini modern, büyük işletmeler haline getirebilmişlerdir" der. Kıray, sözlerini şöyle sürdürür: "Bu topraklarda ortakçı-yarıcı olarak çalışan köylüler ise üç dört ürün mevsimi içerisinde, makineleşme emeğin yerini aldığı için, yarıcı olmaktan çıkmışlar, büsbütün topraktan kopmuşlardır. Kısmen, henüz daha mekanize hale gelmemiş işlerde gündelikle emeğini satan tarım işçileri haline gelmiş, kısmen de tarımdan tamamen uzaklaşarak şehirsel çevrelerde emeklerini değerlendirme olanağını aramaya yönelmişlerdir." (Kıray, 2006:125-126)

İlhan Tekeli, "1950-1955 döneminde, kırdan kopuş Türkiye'nin Marshall Planından yararlanmasına olanak verilmesi üzerine tarımda hızlı bir makineleşmenin yaşanmasıyla açıklanmıştır" der (Tekeli, 2008:50). Tekeli'ye göre, tarımdaki makineleşmenin işgücünü açığa çıkarması -ekili tarım alanlarının artışı düşünüldüğünde- köyden kente göçü açıklamakta tek başına yeterli değildir. "Türkiye'nin dış ödemeler dengesinde karşılaştığı sorunlar dolayısıyla 1956-1962 döneminde traktör sayısının artmamasına karşın, kırdan kente aynı miktarlarda göçün gerçekleş"tiğini söyleyen Tekeli, kırdaki çözülmeyi, sadece tarımdaki makineleşmeye bağlamanın yanıltıcı olacağı görüşündedir (Tekeli, 2008:51-52).

Emre Kongar, "Türkiye'deki kentleşme sürecinin ardındaki temel öğeler köylerin ve küçük kasabaların elverişsiz yaşam koşulları yani 'itici öğeler' olarak görünüyorsa da" göç sürecinde kentlerin çekiciliğinin de önemli bir işleve sahip olduğu görüşündedir; iş olanaklarının ve sanayideki yüksek ücretlerin çekici öğelerin başında geldiğini belirten Kongar'a göre; artan işgücünün istihdamı konusundaki yetersizliklerine ve güçleşen yaşam koşullarına rağmen kentlerin cazibesini sürdürmesi, göç edenlerin sağlık ve eğitim olanaklarından yararlanma isteği ve büyük kentte yaşama arzusuyla da ilişkilidir (Kongar, 2006:553).

"Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi" (Keleş, 1998:53) olarak tanımlanan "kent", söz konusu gereksinimleri yeterli ölçüde karşılayamasa da 1940'lı yıllardan itibaren Türkiye'de çekim merkezi haline gelir ve ilkin Ankara olmak üzere; İstanbul, İzmir, Adana gibi büyük kentler sürekli göç almaya başlar.

"Kentleşme"nin, "toplumların yapısal değişmelerinin en göze çarpan yönü" olduğunu söyleyen Mübeccel Kıray'a göre; "kentleşme", her şeyden önce "nüfusun büyük oranının tarımdan ve topraktan kopup tarım dışı alanlarda, sanayide, karmaşık örgütlerde ve dolayısı ile köyden başka yerlerde, kentlerde hayatlarını kazanmaya ve yaşamaya başlamaları demektir (Kıray, 2007:141). Orhan Türkdoğan, "kentleşme"yi; "kırsal alanlardan büyük kent merkezlerine olan yatay hareketlilik" olarak tanımlar ve "gecekondulaşmanın bu tür bir hareketliliğin sonucu olduğunu söyler: "Kırsal alanlardan büyük kentlerin marjinal alanlarına yığılan bu insanlar, kırsal alanlarda gözlendiği tarzda, kimliklerini kentlerin kıyı şeritlerinde de aynen sürdürmektedir. O halde, ülkemizde meydana gelen gecekondulaşma olgusu bu tür yatay hareketliliğin bir ürünüdür." (Türkdoğan, 2004:425)

İlhan Tekeli, "Türkiye'de yaşanan kentleşme deneyimi sırasında, kente gelen köylülerin kısa bir sürede kültürel bir dönüşme geçirerek, kentli değerleri benimseyemedikleri kavranınca, bu kültürel dönüşümdeki gecikmeyi anlatabilmek için", "kentlileşme" terimine ihtiyaç duyulduğunu söyler (Tekeli, 2008:61). "Gecekondu" da işte bu kentlileşme sürecinde karşımıza çıkan bir olgudur. "Kentlileşme"nin, bir ölçüde köylünün kendi cemaatini terk etmesiyle başladığını, göçmenin gecekonduya yerleşmesiyle de sürecin "gerçek dönüştürücü aşama"sına girdiğini (Karpat, 2003:215) belirten Kemal Karpat, Türkiye'nin göçmen gecekondulularının kentlileşmesinin dört aşamada gerçekleştiğini ifade eder:

- Kent kıyafetinin ve gazete okumak, sinemaya gitmek gibi bazı kent alışkanlıklarının benimsenmesi,
- Göçmenin; su, elektrik ve ulaşım gibi kent hizmetlerini ve olanaklarını benimsemesi; dükkânlardan alışveriş yapması; konut inşa etmesi ve yerleşme yeriyle yakın bir özdeşleşme içine girmesi,
- Göçmenin, kentin diğer insanlarıyla ilişki kurmaya istek duyması,
- Göçmenin köye değil, kente ait olduğuna dair inancının ve kanısının gelişmesi (Karpat, 2003:215-224).

**Konut Sorununa Bulunan Çözüm: Gecekondu**

"Gecekondu", aslında yargı bildiren bir cümle niteliği taşırken, bilinen geçmiş zaman ekinin etkisiyle "bir anda olup biten" anlamı kazanmış bileşik bir sözcüktür. Turhan Yörükân'ın deyişiyle; "yapılmış olanın aşağı yukarı bir gece içerisinde yapılıp bittiğini ifade etmek üzere konmuş bir terim" (Yörükân, 1968:41) olan "gecekondu", "belediye ya da başka bir kuruluşun izni olmaksızın gizlice yapılan derme çatma yapı" anlamında kullanılmaktadır.

Sunay Akın'ın; "Umut dolu / tarlakuşları / kentin kıyısına / hep gece / kondu" (Akın, 1997:23) dizeleriyle anlattığı "gecekondu", resmî bir kaynakta, "kendisine ait olmıyan yerde imar mevzuatına aykırı gayri sıhhî ve gayri fennî olarak alelacele yapılmış olan barınak" (Gençay, 1962:5) olarak tanımlanmaktadır. "Gecekondu"nun "Kentbilim Terimleri Sözlüğü"ndeki karşılığı ise şöyledir: "Bayındırlık ve yapı kurallarına aykırı olarak, gerçek ya da tüzel, kamusal ve özel kişilerin toprakları üzerine, toprak iyesinin istenç ve bilgisi dışında, onamsız olarak yapılan, barınma gereksinmeleri devletçe ve kent yönetimlerince karşılanamayan yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak türü." (Keleş, 1998:53)

"Gecekondu sorunu"nun "kökende, ekonomik bir olgu" olduğunu belirten Hasan Özbay'a göre; gecekondu, ülke "ekonomik yapısındaki ve gelir dağılımındaki dengesizliğin

kent mekânına yansımasıdır. Başka bir deyişle de, ülkede yasal yollarda üretilen konutları kullanmak için ekonomik gücü olmayan kitlelerin, yani alt gelir gruplarının, soruna buldukları çözümdür." (Özbay, 1989:47)

Daha çok büyük kentlerin yatırım olanakları kısıtlı yeni yerleşimcilerince tercih edilen bir "çözüm" olarak görülen "gecekondu", ucuza mal edilmesi yanında; zaman içinde doğabilecek yeni ihtiyaçlara cevap verebilen eklemeli bir yapıya dönüşme özelliği de taşımaktadır; bu yönüyle "yapımı bitmiş bir konut olmaktan çok sürekli olarak değişen ve inşa süreci devam edip giden bir konut" niteliği gösterir (Tekeli, Gülöksüz, Okyay, 1976:247). Tansı Şenyapılı'ya göre gecekonduların en önemli özelliği; bu değişikliğe, yeni yapılanmalara olanak vermeleridir.

"Gecekondu türü konutların en önemli özelliği ve kentin alışılmış konut yapımı biçimi ile en önemli farkı, iki tür konutun farklı yasal çerçevelere oturması değil kentin 'yasal' konutlarının tek aşamada tamamlanması ve bir seferde büyük bir yatırımı içermesine karşın gecekondu türü konutların zaman içinde değişen ve gelişen bir niteliğe sahibolmasıdır." (Şenyapılı, 1985:200)

Türkiye'de 1940'lı yıllarda başlayan göç süreci, kırsal alanda bazı tarımsal değişimlerin yaşandığı 1950'lerde belirgin bir hızlanma gösterir ve ilerleyen yıllarda da devam eder. Kentlerin düzensiz büyümesine yol açan bu durum, yeni kentlilerin iskânı konusunda planlı politikalar izlenememesi ve göçenlerin maddi olanaklarının yetersizliği gibi nedenlerle öncelikle konut sorunuyla kendini gösterir. Önder Şenyapılı, kentin "planlanmış, alt-yapısı tamamlanmış kesimlerinde yerleşebilmeye geliri hiçbir biçimde yeterli olmayan" düşük gelirlilerin; "kent çevresindeki ya da kente yakın ve henüz 'kentleşmemiş' topraklar üzerinde kendi olanaklarıyla kurdukları konutlarda oturarak barınma gereksinimlerini gidermeye" uğraştıklarını söyler ve "gecekondu"yu, gecekondulunun; adım adım ve yavaş yavaş kentlileştiğinin somut göstergesi sayar (Şenyapılı, 1978:55).

"Gecekondu gerekli ucuzluğu sağlayan bir konut türü. Üzerinde kurulduğu toprak, çok zaman bedelsiz elde ediliyor. Ya da oldukça düşük bir değere satın alınıyor toprak. Emeğe de (genellikle) ücret ödenmiyor. Kullanılan yapı araç ve gereçleri oldukça ucuza sağlanıyor. Kısacası, gecekondu ucuza mal edilen bir konut türü. Birincil özelliği ucuzluğu. Başka özellikleri de var. Örneğin, yapım sürekliliği. Zaman içerisinde, gelir artışına ve beliren yeni gereksinimlere bağlı olarak, yapı hem niteliksel, hem niceliksel gelişim gösteriyor." (Şenyapılı, 1978:55).

Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik yapısındaki değişimlerin bir göstergesi olarak kabul edebileceğimiz gecekondular, halkın; konut sorununa bulduğu bir çözüm olarak değerlendirilmektedir. Göçle birlikte kentlerdeki yığılmanın sadece konut sorununu doğurmadığını, yaşanan durumun; sosyokültürel ve ekonomik boyutta birçok sorunu da beraberinde getirdiği bilinmektedir. Cevat Geray, Aralık 1974'te düzenlenen konut kurultayında, "gecekondu"nun "çarpık kapitalist düzenin geliştirdiği bir ara, tampon mekanizma olduğu"nu söyler ve şu görüşünün altını çizer: "Gecekondu sorunu yalnızca bir konut sorunu değildir, onunla yakından ilişkilidir, fakat fiziksel bir konu, bir mekân konusu olmaktan öteye, bir yerleşme, kentleşme, endüstrileşme, gelir düzeyi ile ilgili birtakım süreçlerin odak noktası olarak sosyoekonomik boyutları ağır basan bir konudur." (Geray, 1975:132)

Türkiye'deki kentsel yapıyla ilgili araştırmaların ortaya koyduğu sonuçları; maddeler halinde özetleyen Emre Kongar, Türkiye'deki kentleşme olgusu ile gecekondulaşma olgusunun

özdeş nitelikte olduğunu, kentleşmenin/gecekondulaşmanın Batı'da olduğu gibi doğrudan doğruya endüstrileşmenin bir sonucu olmadığını; kentlerin çekimi kadar köylerin itiminin de bunda etkili olduğunu söyler. Kongar, düşük gelirli kesimlerin yaşadığı gecekondu bölgelerinin; değişmeye açık ve yüksek beklentilere sahip, siyasal olarak da çok etkin bir nüfusu barındırması nedeniyle Türkiye'nin kaderinde söz sahibi olduğunu belirtir (Kongar, 2006:333).

**Gecekondulaşma Olgusunun Türk Edebiyatına Yansıması**

Türkiye'nin toplumsal bir gerçeği olan "göç" ve beraberinde getirdiği "gecekondu olgusu", özellikle 1950'lerden sonra, ülkenin edebî ürünlerinde sıkça işlenen bir konu olmuştur. Bu ürünlerin birer sanat yapıtı olduklarını akıldan çıkarmadan, gerçeği bütün ayrıntıları ve çıplaklığı ile yansıtmalarını da beklemeden ülkedeki kentleşme/kentlileşme ve gecekondu olgularının genel özellikleri hakkında bir fikir verdiklerini söyleyebiliriz.

İlhan Tekeli, "Başkent Ankara'nın Öyküsü" başlıklı yazısında; 1945 öncesinde Türkiye'de her yıl % 6'lık bir nüfus artışı gösteren tek kentin Ankara olduğunu, 1930-1945 arası dönemde "konut sorunu"nun "sadece Ankara'ya özgü bir sorun olarak görüldüğünü" belirtir: "Ankara'da o zaman daha gecekondu ismi konmadığından üçüncü Ankara diye adlandırılan kesimin ortaya çıkışı bir yapısal sorun olarak algılanamıyor, zecri tedbirlerle çözülebileceği sanılıyordu. Oysa İkinci Dünya Savaşı sonrasında hemen hemen tüm Türk şehirleri yüzde 6 büyüme hızıyla artıyordu ve gecekondu sorunu tüm kentlerde görülmeye başlamıştı" (Tekeli, 1982:65). Henüz gelişmiş bir sanayileşme aşamasına varmamış olan kentlerde biriken "çok düşük ödeme güçlü kitlelerin gereksiniminin, kentsel konut piyasasında sağlanması olanaksızdı. Gecekondu, bu gereksinimin halkın kendi emeği, becerileri ve kıt kaynakları ile karşılanması" demekti (Acar, Adam, 1978:32).

Daha çok, edebiyat tarihine yönelik çalışmalarıyla tanıdığımız Cevdet Kudret, o yıllarda Ankara'da yaşanan gecekondulaşmayı "Öbür Ankara" adlı uzun öyküsünde oldukça ayrıntılı anlatır:

"(…) Buralara ev yapmak yasaktı; bütün şu görülen yapılar kaçak olarak kurulmuştu. Burada başını sokacak bir yer kurmak isteyen kimse, kerestesini, çivisini, kerpicini bir yere yığar, sonra bir gece sabaha kadar arkadaşları ve komşuları ile birlikte çalışır, sabahleyin penceresine perde diye iki bez parçası takar, içine bir su testisi, bir şilte, birkaç da kab-kacak koyar. Artık bu bir 'konut'tur, yıkılamaz; her türlü saldırıya karşı kanun tarafından korunmaktadır. Ev sahibi, sadece, bu yapıyı izinsiz kurduğu için yirmi lira para cezasına çarptırılır; bu da zaten bilinmektedir; para da, evin gereçleriyle birlikte, önceden hazırlanmıştır. Fakat çok dikkat etmek gerekir, sabah olduğu zaman dam da örtülmüş bulunmalıdır; örtülmeden yakalanırsa hemen yıktırılır, çünkü damsız yapı 'konut' sayılmaz. Dam denilen şey de, birtakım ince kalasların üstüne tahta döşenmesi, onun üstüne de toprak atılmasıyle meydana gelmiştir; bu toprak, yağmurun işlememesi için, 'yuvak' adı verilen ağır bir taşın saatlerce gezdirilmesiyle sıkıştırılmıştır. Yapının kurulması Cumhuriyet bayramı gibi resmî bayramlardan birine rastlatılırsa, yakalanmak tehlikesi daha azalırdı; çünkü o gece, polislerin çoğu, şehire götürülmüş olurdu" (Kudret, 1974: 151-152).[**]

* Cevdet Kudret'in öyküsü, gecekondu yapımına dair, bir edebiyat ürününden beklenenin ötesinde bilgi vermektedir. Kemal Karpat'ın, konunun uzmanı bir bilim adamı olarak anlattıklarına baktığımızda, Kudret'in gözlemlerinin doğruluğu ortaya çıkmaktadır: "Çoğunlukla tek odadan ibaret olan ev bir gecede dikilir ve her ne kadar yetersiz de olsa dayanıp döşenir; böylece içinde oturanlar 'meskun evlerin tebligat yapılmaksızın' yıkılmasını yasaklayan yasal hükümlerden yararlanabilirler. (Gerçekte, birçoğu öylesine iyi inşa edilmiş görünür ki, insanın onun birkaç

Cevdet Kudret'in anlattıkları, elbette ki bununla sınırlı değildir; 50 sayfaya varan uzunluğuyla "Öbür Ankara"; Altındağ, Yenidoğan ve Âtıfbey mahallelerindeki gecekondulaşmayı gözler önüne sermesi yanında yazılış tarihi açısından da önem taşır. İlhan Tekeli'nin vurguladığı tarih olan 1945, Kudret'in; bir yazar gözlemciliği ve sezgisinin örneği sayılabilecek "Öbür Ankara"yı yazdığı tarihtir ve ilerleyen yıllarda, plansız kentleşmenin en önemli göstergesi sayılan gecekonduları ele alan çok sayıda yapıt ortaya konacaktır.

"1950'li yıllar, Türkiye tarihinde Demokrat Parti iktidarı ve köyden kente göç olgusu ile birlikte anılır. Batıda büyük acılarla yaşanan sanayileşme anı gelmiş, konut ve iş yokluğu Türkiye gündeminin merkezine oturmuştu. Önceleri kente yığılan insanların başlarını sokacak bir yer ihtiyacıyla ürettikleri derme çatma evlere göz yumuldu. Güzel de bir ad takıldı onlara: 'gecekondu'. Gecekonduların ortaya çıkışı ile roman ve öykü içinde yerini alması eş zamanlıdır. Mekansal farklılıklarla temsil edilen ilk dönemin Doğu-Batı karşıtlığının, yerini, yine mekanda somutlanan ezen-ezilen, ya da işçi-burjuva çiftine terk ettiği" görülür (Türkeş, 2007:86).

Önder Şenyapılı; kırdan kente göçün, kent kurallarına uygun olarak yapılmayan konutlar sorununu doğurduğunu ve bu sorunun, edebiyatımızda; göçle ortaya çıkan diğer sorunlardan daha çok ilgi çektiğini vurgulayarak şunları söyler:

"Kent yaşamını konu seçen yazarlarımızın da genel eğilime uygun olarak gecekondular üstünde yoğunlaştıkları görülüyor. Hemen eklemeli ki, kırdan kente göçün hızlandığı ilk yıllardan başlayarak, kentlileri olabildiğine tedirgin eden bir sorunun yazınımıza girmesi doğal.

Bir nokta daha: Başlangıcından bu yana, gecekondu sorununun çözümünü bu yapıların yıkılmasında, yapanların geldikleri yere geri gönderilmesinde ya da gelmelerinin önlenmesinde gören siyasalar karşısında gecekonduya 'olumlu' bir bakış egemen yazınımızda.

Gecekonduyu ve gecekonduluyu anlatan öykücülerimiz, romancılarımız, kırdan kente göçenlerin yıllar boyu süregelen değişmez 'korku'sunu dile getiriyorlar yapıtlarında. 'Gecekondusunun yıktırılacağı' korkusunu…" (Şenyapılı, 1983:81)

Orhan Kemal'in "Ekmek Kavgası" (1949); Samim Kocagöz'ün "Sam Amca" (1951), "Cihan Şoförü" (1954), "Yolun Üstündeki Kaya" (1964), "Alandaki Delikanlı" (1978); Muzaffer Buyrukçu'nun "Katran" (1956); Hakkı Özkan'ın "Unutulmayanlar" (1969); Dursun Akçam'ın "Taş Çorbası" (1970), "Köyden İndim Şehire" (1973); Adnan Özyalçıner'in "Yıkım Günleri" (1972); Aziz Nesin'in "İnsanlar Uyanıyor" (1972); Burhan Arpad'ın "Yeditepe Olayları" (1974); Talip Apaydın'ın "Koca Taş" (1974); Aysel Özakın'ın "Sessiz Bir Dayanışma" (1976) adlı kitaplarında yer alan pek çok öykü, yazarlarımızın gecekondu çevrelerini yansıtma uğraşının örneğidir.

Reşat Enis Aygen'in "Ağlama Duvarı" (1949); Orhan Kemal'in "Bereketli Topraklar Üzerinde" (1954), "Devlet Kuşu" (1958), "Gurbet Kuşları" (1962); Oğuz Özdeş'in "Gecekondu Rüzgârı" (1960); Tarık Dursun K.'nın "Sabah Olmasın" (1967); Demirtaş Ceyhun'un "Asya" (1970); Muzaffer İzgü'nün "Gecekondu" (1970), "Halo Dayı ve İki Öküz" (1973), "Zıkkımın Kökü" (1988); Leylâ Erbil'in "Tuhaf Bir Kadın" (1971); Sevgi Soysal'ın "Yenişehir'de Bir Öğle Vakti" (1973); Tahir Fikri'nin "İshak" (1974); Hasan İzzet-

saat içinde inşa edildiğine inanması güçleşir.) Eğer ev iyi yerleşmiş görünürse, gecekondulu yasanın zaman aşımı hükümlerinden yararlanmak için bir yıl ya da daha uzun süredir orada oturduğunu öne sürebilir." (Karpat, 2003:151)

tin Dinamo"nun "Musa'nın Gecekondusu" (1976), "Koyun Baba" (1976); Hakkı Özkan'ın "Grevden Sonra" (1976); Talip Apaydın'ın "Kente İndi İdris" (1981); Latife Tekin'in "Berci Kristin Çöp Masalları" (1984) adlı romanları da köyden kente göçle baş gösteren gecekondu sorununu ve plansız kentleşme olgusunu işleyen romanlara örnek verilebilir.

Sennur Sezer'in, aynı zamanda ilk kitabı olma özelliğini taşıyan "Gecekondu"ya adını veren şiiri ise şöyledir:

"Aceledir sevişmeler tek odalarda
Yarı giyinikliğinde kadınların
Kaçış - kaçıştır
Dönüverişinden çocukların

Soluk soluk yaşamalar
El kiri
Yıkanan kapı önlerinde
Yarına hep yarına sorular
Dip- diri
Fabrika düdüklerinde

*'Kondu'ların can kardeş damarlarında*
*Sızı - sızı*
*Kirası ya borcu dört duvarın*
*Tez büyür çocuklar tek odalarda*
*İnanın"* (Sezer, 1964:7)

Hasan Hüseyin'in 1976 tarihli "İnsan Pazarı" şiiri şöyle başlar:
*"gondulardan gelmişik*
*açlık nedir bilmişik*
*aman ağbey yaman ağbey*
*gör bizi"* (Atabaş, Cengizkan, 1998:73)

Aynı tarihte Hasan İzzettin Dinamo'nun "Gecekondumdan Şiirler"i yayınlanır. Çoğunluğunu, sone tarzındaki şiirlerin oluşturduğu bu kitabında; toplumcu şiirin örneklerini veren Dinamo, gecekonduda yaşamanın güçlüklerini de yansıtır ve bir şiirinde şöyle der:

*"Yağmur yağıyor, kış yağmuru şakır şakır*
*Gecekondumuz birkaç yerinden yine damlıyor.*
*Üstümüz eski püskü, tel dolap tamtakır*
*Umutsuzluk aç karga sesleriyle bizi selâmlıyor."* (Dinamo, 1976:13)

"Seyran Destanı"nda (1979), Anadolu'nun geçmişine yönelen Gülten Akın, kentlere yeni gelenlerin destanına dönüştürür şiirini. Kitabının, 1978'de kaleme aldığı "sunuş" yazısında şöyle der:

"Göçenler, köylerin eli iş tutan genç insanlarıdır. Bu diri işgücü, önceleri kentler içine, çevresindeki sanayi kollarına gerekmiştir. Bir yandan köy iterken, öte yandan kent, daha çok para, daha uygarca yaşama özlemlerini kullanarak, çekmiştir.

Ata yurdundan, baba ocağından ıralacak kadar gözüpek, diri, atak olanlar, sular gibi yü-

rümüşler. Tarihimizdeki kaleler, palankalar yerine gecekondular kurmuşlardır.

Çevirmişler koca kentlerimizi gecekondularıyla, korunmuş, barınmışlardır." (Akın, 1986: 5-6)

"Seyran Destanı", yeni kentlilerin destanı niteliğindedir ve gecekondu insanının yaşantısından görüntüler sunmaktadır. Kitapta yer alan ve Ankara'nın Mamak ilçesi sınırlarında bulunan "Natoyolu"nun adını taşıyan şiirden bir bölüme burada yer verelim:

*"Karşıda Bayındır, Kusunlar*
*Yağubaptal*
*İlerde İmrahor, Mühye*
*Seydali*
*Orada dağların derelerin*
*Köy yollarının koynuna*
*Eski bir bildik gibi sokuldu*
*Dörtköşe bir toprak parçasını*
*Çizip ayırdı kendine*
*Oturdu bekledi bütün gece*
*Beklediler sonraki geceler*
*Bir duvar ördüler bir çivi*
*Çaktılar bir kapı açtılar*
*Bir pencere*
*Ördüler bir duvar yine bir pencere*
*Bir çatı çattılar*
*Uzakta soluyan başkenti duydular*
*Öyle ürpermediler korkuyla*
*Dostlar komşular yoldaşlar*
*Orda birlikte çoğaldılar*
*Çoğaldı gecekondular"* (Akın, 1986:72)

Edebiyatın çıkış ve varış noktası, insanı ve onun dünyasını anlatmaktır. Göç ve beraberinde getirdiği sorunları yansıtan yapıtlardaki asıl unsur da kuşkusuz, insan olacaktır. Bu yönden bakıldığında; gecekondular, kentlileşme uğraşını anlatmak için kullanılan bir mekândır, denilebilir; ancak göz ardı edilmemesi gereken bir husus vardır ki o da bu mekânların, birçok yapıtta; bir dekor, betimlemenin bir parçası olmanın ötesinde anlamlar yüklenerek tematik öğenin oluşumuna katkıda bulunduğudur.

Aile içi ve kuşaklar arası ilişkiler, kadın-erkek ilişkileri, yeni kentlilerin; birbirleriyle, kentle ve kentliyle iletişimi; yadırganan davranışların kültürel boyutu, yaşam tarzındaki değişikliklerde gelir düzeyinin ve eğitimin rolü, beklentilerdeki dönüşüm, iş ve çalışma koşulları, kente göçenlerin "kentlileşme süreci"nde yaşadıklarının anlatıldığı pek çok yapıtın ele aldığı başlıca konulardır ve gecekonduların, gecekondu mahallelerinin ruhunun yansıtıldığı tüm bu yapıtlarda anlatılan, "gecekondu insanı" ve onun dünyasıdır.

**Kemal Ateş'in Öykü ve Romanlarında Gecekondu Yaşamı**

"Onun öyküsünü yazmaya ilk başladığımda, bir gecekondu mahallesinde oturuyordum"

(Ateş, 2005:77) cümlesiyle başlayan "Arabacının Öyküsü"nde de gördüğümüz gibi, anlatıcının; yazar ya da kahraman anlatıcı olduğu birçok öyküsünde, romanlarında kendi yaşamından izler bulduğumuz Kemal Ateş, gecekondulardaki yaşamı öyküleştirmiş; bu yaşamı romanlara aktarmış bir yazardır. Ahmet Özer, yazarın bu yönüne ilişkin şöyle demektedir: "Kemal Ateş gecekondu yaşamına 10 yaşında tanık olmuş bir kişi. Ailesinin Kaman'dan gelip Ankara'da bir gecekondu kurarak buraya yerleşmesi, onun bu dünyayı tanımasına yetmiş. O, bu yaşamın içinde çile yumağını sararken, bir yandan da öğrenimine ara vermemiş." (Özer, 2000:200)

Nüfus cüzdanında 1947 doğumlu olduğu yazılıdır; ama yazarın kendi ifadesinden anladığımıza göre, bu, bir yıl geciktirilmiş bir nüfus kaydıdır: "Bir yıl sonra bakmışlar ki bu çocuk yaşıyor, yaşayacak da, o zaman yazdırmışlar nüfusa" (Ateş, 2005:7) der bir yazısında. Ankara'da ünlü bir otelin çamaşırhanesinde iş bulan baba, bir yıl sonra ailesini de başkente taşır; Ateş, ilkokul 5. sınıftadır. Aynı yazıda şunları söyler:

"Ankara'daki gecekondumuzu babam önceden yaptırmıştı. Bir kez yıkılmış ya, ben görmedim. Daha sonra yaptığımız eklenti odanın yıkılışını gördüm. Evimizi yıkmadılar da, gözümüzün önünde bir yakınımızı idam edip gittiler sanki. Yıkımlara karşı bir gecede bir sürü ev konduruluyordu. Yün yumak olmuş bir yaşam… İlk kez denenen, ilk kez yaşanan bir çevre, sorunlarla, sıkıntılarla dolu. 'Gecekondu'nun adı bile yeni dilimizde." (Ateş, 2005:10)

Akdere'deki gecekondu mahallesi sorunlarla yüklü olsa da yazarın; yıllar sonra kaleme alacağı öyküleri ve romanları için de bir kaynaktır aynı zamanda. Sadece gözlemlerinden yararlanmakla kalmaz; bazen kendisini de, kendi yaşadıklarını da dâhil eder yapıtına:

"O günlerde babam işinden atılınca, gecekondumuzun bir duvarını yıkıp bakkal dükkânı açmıştı. İşimiz umduğumuzdan, beklediğimizden de iyi gitti. Evimizin arkası tıkır tıkır işleyen küçük bir dükkân olmuştu. Gittikçe yeni eklentilerle rafları, tezgâhı, vitrini büyüdü, evimizin içinden duyulan sabırsız kalabalığın gürültüsü bize her zaman keyif verdi." (Ateş, 2005:77-78)

İşte bu, köylerinden yeni gelen, kimi gelmekte biraz daha önce davranmış insanların girip çıktığı, sohbet ettiği, alışveriş yaptığı bakkal dükkânı, yazarın gözlem evi gibidir ve ilkin 1989'da "Geç de Olsa" adıyla yayınlanan "Veresiye Defteri" romanının da ilham kaynağıdır. Kemal Ateş, dükkân sahibinin küçük oğlu Nihat'ı anlatırken edebiyat dünyasına ilişkin bazı görüşlerine yer verir; Nihat, öğretmen olarak çalışmaya başlayınca da yazacağı oyunun notlarını dükkânın deposunda tutturur kahramanına. Romanın kurgusunda önemli bir görev üstlenen bu defterle, mahalleliyi çok daha yakından tanıma olanağı buluruz.

"Neyse ki ayrı bir odası vardı ilk gecekondularında da, öteki evler gibi dar sayılmazdı, durumları düzeldikçe yeni eklentilerle büyütmüşlerdi. Kendi odası ve kitaplarıydı en güzel sığınağı. Köyü anlatan yazarlar çok okunuyordu o günlerde; Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Sabahattin Ali elinden düşmüyordu. Kitapların birini bitiriyor, birini alıyordu eline. Edebiyat öğretmeni Muzaffer Bey onlara yeni yazarları da tanıtıyordu; çoğu ders kitaplarına girmemiş, yeni ünlenmiş yazarlardı. Bunları seve seve okurken, şaşarak şunu görüyordu Nihat: Edebiyat dünyası gecekondulardan uzaktı, böyle bir olgunun ayrımında değildi yazarlar. Oysa ne acılar yaşanıyordu bu bir gecede kondurulan evlerde. Büyük kentler bir gecekondu denizinin içine gömülmüştü; yıkıcı kazmaları, buldozerler bu çarpık gidişi önleyemiyordu. Köye dönmemek için bir sürü eziyete katlanan kadınların öyküsü anlatılmalıydı elbette." (Ateş,

2011:38)

Kemal Ateş, 2011'de kendisiyle yapılan bir söyleşide "çevremde, yani gecekondularda çok ilginç, farklı olaylar yaşanıyordu, edebiyatta yazılmıyordu bunlar. Şunları Aziz Nesin yazsa, şunu Orhan Kemal, Yaşar Kemal yazsa diyordum. Sonunda sen yaz bunları, dedim, lise son sınıftayken ilk öykü denemelerime başladım" der ve bütünüyle gecekonduları anlatan ilk öykü kitabını yazmanın düşlerini kurduğunu ifade eder (Aslan, 2011:53). 1971'de "öğretmen olunca liseden beri aldığı notları gözden geçirir, hepsi de gecekonduları anlatan beş altı öykü yazar. Barış Gazetesi bu öyküleri arka arkaya yayımlar. O zamanlar insanın edebiyatçılığını kanıtladığı yer, gazetelerden önce, dergilerdir. Öykü yazarının önünde iki önemli baraj vardır: Varlık dergisi ve o günlerin Türk Dili dergisi. Öykü kitabı yayımlamak, bu iki dergiye girdikten sonra düşünülür. Kemal Ateş de aynı yolu izler ve öykülerinin bu dergilerde yer alması onda, doğru yolda olduğu düşüncesini güçlendirir." (Yüksel, 2008:95) Yazarın, gecekondu yaşamını anlattığı öykülerinden oluşan ve aynı zamanda ilk kitabı da olan "Çürük Kapı", 1978'de yayınlanır. Bunu başka kitaplar, başka çalışmalar izler.

**Gecekondu ve Gecekondu Mahallesi**

*"... bir gecekondu olarak dünyaya gelmek kolay mıydı?"**

"Konut edinme"nin "yalnızca kentlileşen köylülerin değil, kentteki tüm alt ve orta gelir topluluklarının başta gelen tutkusu" olduğunu söyleyen Önder Şenyapılı, bunun nedenini, "kentlinin bugününden ve yarınından duyduğu kuşku. Kentteki güvencesiz ortamın kentlide uyandırdığı kaygı, korku" olarak açıklar (Şenyapılı, 1978:103-105). Ruşen Keleş de gecekondu sahibi kişi "gecekonduya basit bir konut gözü ile değil, fakat hem bugünün, hem de geleceğinin sigortası gözü ile bakmakta, her türlü güvencesini onda bulmaktadır" der (Keleş, 1983:210)

Güven duygusunun kente yeni gelen, yerleşme ve tutunma çabasındaki yoksul insanlarda çok daha aceleci bir çözüm arayışına yol açtığını, barınma ihtiyacı; kısıtlı olanaklarla giderilemediğinden "gecekondu"ların doğduğunu söyleyebiliriz. Kemal Ateş, yapıtlarında gecekondulardaki yaşamı anlatırken gecekondulaşmanın ne denli hızlı yaşandığını da aktarır okuruna.

"Dikçe bir yokuş indi. Yamalık gibi tepelere yapışmış gecekonduları güçlükle geçti, sonra yine başka bir dereye dökülmüş gecekonduların içinde buldu kendini.

*Gürsel Aytaç, yazarın "Toprak Kovgunları" romanı üzerine yaptığı değerlendirmesinde şöyle bir açıklamada bulunur: "Bir gecekondunun nasıl oluştuğu, sahibine nelere mal olduğu, romanın ayrıntılı işlenmiş konularından biri. Yazar gecekondunun köyden kente göçen varlıksız insanlar için ne demek olduğunu duyarak, onlarla duygu birliğine ulaşarak dile getiriyor. Öyle ki gecekondu, romanda zaman zaman bir canlı, bir çocuk gibi kişileştiriliyor." (Aytaç, 1990:333) Bu görüşünü destekleyen örneği de romanın 3. bölümünden seçer Aytaç. Emin'in gecekondusuyla ilişkili satırlara, hiç değilse bir kısmına burada yer vermeliyiz: "Mahalleliler sabah kalktıklarında üç odalı kocaman evi görünce birden şaşırdılar. Her zamanki boşluğun yerinde, biraz da hindi gibi kabarıyordu yeni ev. Takma diş gibi birden değiştirivermişti mahallenin çehresini. Yadırgadılar bu değişikliği. Aralarında bir ev daha yer almak istiyordu. Kafa tutar gibi de bir hali vardı. Oysa onun en güçsüz, en korkulu günleriydi şu günler; yeni doğan bir bebekten daha güçsüz sayılırdı. Yargılanacaktı, belki de canına kıyılacaktı. Mahalleli akşam işinden dönünce, ev yerine bir iskelet yığını görecekti belki de. Öyle ya, bir gecekondu olarak dünyaya gelmek kolay mıydı?" (Ateş, 2005b:319)

Gittikçe seyrekleşen kondular, daha küçük, daha üstünkörü yapılmışlardı. Burada belediyenin elektrik, su, otobüs hizmetleri kesiliyordu. Öyle olduğu halde, sürüp giden çıplak tepeleri bırakacak gibi değildi gecekondular." (Ateş, 2005:118-119)

Kemal Ateş'in; birçok öyküsünde ve romanlarında, civar kent ve ilçelerin köylerinden Ankara'ya gelip yerleşen insanların yaşamlarını, alışkanlıklarını, birbirleriyle ve kentlekentliyle ilişkilerini yansıttığı gözlenir. "Çürük Kapı"da yer alan 10 öykünün tamamında, "Bir Şarkıyı Dinlerken" adlı kitabındaki "Bir Garip" öyküsünde, "Küskün Fotoğraflar"daki "Arabacının Öyküsü" ile "Kibrit Kutuları" adlı öykülerinde gecekonduyu ve gecekonduluyu anlatan Ateş, ilk romanı "Toprak Kovgunları" (1982) ile de gecekonduları ve gecekondu çevrelerindeki yaşayışı gözler önüne serer; ikinci romanı "Geç de Olsa"da da anlattığı çevre değişmez. Ateş, ilkin 1989'da yayınlanan bu romanını, bazı küçük değişikliklerle ve son bölümünde yaptığı kurgu değişikliğiyle "Veresiye Defteri" adıyla yeniden yayınlar (2011)**; 2011 tarihli "Bir Başka Şehir"deyse Ankara'nın gecekondularıyla birlikte üniversite çevresini de buluruz.

Yazar, bu son romanıyla ilgili olarak, Kadir İncesu'nun kendisiyle yaptığı söyleşide şöyle der: "Vaktiyle değerli dostum, ağabeyim rahmetli Mehmet Seyda bana, 'Sen köyü, gecekonduları, üniversiteyi, küçük burjuvayı iyi biliyorsun, bu şansını edebiyatta kullan!' demişti. Galiba M. Seyda'nın öğüdünü en iyi *Bir Başka Şehir*'de değerlendirdim." (İncesu, 2011:5)

Kemal Ateş, gerçekçi bir bakış açısıyla kaleme aldığı yapıtlarında; iyi bildiği Ankara gecekondularını anlatır. Belediye hizmetlerinden yoksun, altyapısı olmayan gecekondu mahallelerini çarpıcı fotoğraflarla sunar okura; betimleme yapma, yapıtın mekânsal boyutunu oluşturma amacının çok daha ötesinde, bir atmosferi yansıtma amacı taşıdığı gözlenir: "Köstebek gibi yerle birdi kondular; kulaktan sonra çıkan boynuz örneği, ağaçlar çoktan geçmişti evlerin boyunu. İlkyazla birlikte gecekondular biraz daha küçüldüler ağaçların yeşili içinde." (Ateş, 2005b:8)

"Yerden iki karış yükseklikteki" "sıkış sıkış kondular", "şakır şakır" yağan yağmur altında "kel dana gibi" titrerler; "sağanak bastırınca erir gibi" olurlar; "uçsuz bucaksız gecekondu deryası" içinde ("Toprak Kovgunları") "gecekonduların teraslanmış gibi üst üste bindiği karşı yamaç"lara ("Veresiye Defteri") doğru uzanırlar; uzaklardaki yeni evler, "yeni doğmuş kuzular gibi apak"tır ("Toprak Kovgunları"); "hiçbir düzene uyulmadan yapılmış, yamru yumru gecekondu evleri", "pıtrak gibi" çoğalarak ("Bir Başka Şehir") "kum gibi çocuk kayna"yan, "işsizden, yoksuldan yana kısmeti bol" ("Veresiye Defteri") mahalleleri oluştururlar. Bu mahallelerin, yazarın yapıtına yansıyan belirgin özelliklerinden biri, kent merkezine uzakta kurulmuş olmalarıdır:

"(…) Bademlitepe, Ankara'da dağ başında, yağmalanmış topraklar üzerine iki ayda kurulmuştu. Şehrin kilometrelerce uzağında, otobüsü, dolmuşu, suyu, elektriği, yolu yolağı olmayan bir yer…" (Ateş, 2010:87)

"(…) Yakınlarındaki boş tarlalar, sırtlar, tepeler, çukurlar, dereler gecekondularla doldukça, top oynamaya uzak yerlere gidiyorlardı. İlkyazla birlikte kırmızı çatılı, eğri duvarlı, beyaz badanalı gecekondular, yeşerip gürleşen ağaç dallarının altında kayboluyordu. Her yaz yeşeren ağaçlar biraz daha büyüdükçe, evler küçülüyordu sanki." (Ateş, 2010:94-95)

* Çalışmamızda ve yapılan alıntılarda, Selvi Yayınları arasında çıkan "Geç de Olsa" değil; İmge Kitabevi Yayınları arasında çıkan "Veresiye Defteri" esas alınmıştır.

"(…) Veli önde, at arkada mahalleden çıktılar. Yaz gelince ortasında titrek çiçeklerinin mor mor oynaşıp durduğu, kocaman kanatlı leyleklerin konup kalktığı tarlaları da geçtiler. Epey uzaklarda, iki tepenin arasındaki yeni gecekondulara doğru gözden kayboldular." (Ateş, 2005a:84)

Küçük de olsa her gecekondunun bir bahçesi, yeni dikilen ve yeni doğan çocukları gibi çabuk büyüyen ağaçları vardır. "Ağaçlar buraları yurt tuttuklarının birer simgesi, sınırlarını gösteren, gözü toprağa doymayanları uyaran doğal bir işaret, bir sınır nöbetçisi"dir sanki ("Bir Başka Şehir"). Yazın toz toprak içindeki yollar, kış gelince ayakların taşıyamayacağı kadar ağır, "rengi sarıya çalan, içine sap saman karışmış köy çamuruna" benzeyen bir çamurla kaplanır ("Bir Başka Şehir"); karın çok yağdığı sert kışlarda, "silme kar altında" kalan evlerin "üstü ak postlarla örtülmüş" gibiyken kar değil de kan yağdığı söylenir ("Veresiye Defteri").

Köyü terk edip kente göçmek, pek çok sıkıntıyı beraberinde getirse de geriye dönmek düşünülmez ve koşullar ne olursa olsun bir gecekondu yapmak istenir; gecekondunun barınma ihtiyacını gideren bir araç olmaktan çıkıp bir amaç haline dönüştürüldüğü de söylenebilir.

"Emin'in babası gittikçe yaşlanıyordu; bir ara feriği alınca yeniden genceldi ya, şu günler sağlığının bozulduğunu duyuyordu. O ölmeden, durumunun çok iyi olduğu haberi gitsin istiyordu köyüne. Buraya göçüp gelmeleri, biraz da anaya babaya, hısım akraba bildiklerine tepki değil miydi? 'Emin açmış!' dedirtmeyecek onlara, 'Bir gecekondusu bile yok.' dedirtmeyecek. 'Şaare gittiydi, ne boku var?' diyemeyecekler. Evlerine konuk gelen hemşerilerine hiç görmedikleri yiyecekler ikram etmeli; sofrasındaki bolluk konuşulmalıydı memleketinde, çocuğunun her yıl sınıfı geçtiği haberi gitmeliydi köyüne." (Ateş, 2005b:110-111)

Oda sayısının yetersiz, hane nüfusunun kalabalık olduğu gecekondularda; kapı önleri, bahçeler, yaşam alanını genişleten, ayrıcalıklı mekânlar olarak dikkati çeker; bununla birlikte hane içinde yaşayanların sayıca artması ya da gelir düzeyinde görece bir artışın sağlanmasına paralel birtakım eklemeler yapılarak mevcut bina genişletilebilir. Ateş'in yapıtlarında da bu eklemelerden "eklenti" olarak sıkça söz edilir. Ailenin çocuğu nişanlanınca ya da gecekondu sahibi; oda kiraya verip gelir elde etmek isteyince "eklenti"ler çözüm olarak görülür; yazarın kendi yaşamında tanık olduğu gibi gecekondunun bir tarafı yıkılıp bakkal dükkânı da yapılabilir; bütün bu durumlarda gecekondulardaki şantiye görüntüsü hiç bitmez; zaten kısıtlı bir malzeme ve az bir bütçeyle kurulan evlerin sıklıkla tamir görmesi de kaçınılmazdır.

"(…) Eskicilik ikinci işi de, ev onarmak, duvarlarını yıkıp yapmak, çevreden toprak kapmak birinci işiydi sanki. Cevat onu hep yer kazarken, toprak elerken, duvar örerken görüyordu. Amele, usta filan tutmaz her işi kendisi yapardı. Bunları yaparken yerin altına giriyor, yüzünü bile göstermiyordu. Köstebek gibi, sürekli toprağın altındaydı. Mahalleli 'Köstebek' koydu adını. Sırayla ve belli aralıklarla yıkımcıların dikkatini çekmeden, evinin bütün duvarlarını yıkmış, her duvarı biraz daha dışardan, yeniden yapmıştı. Kara Osman'dan aldığı o küçük ev, büyüdü de büyüdü. Şişen, sürekli kilo alan bir insan gibi büyüdü onun evi." ( Ateş, 2011: 54-55)

**Yıkım Kaygısı / Yıkıcılar Karşısında**

*"Sana diyom sana yıkıcı başı*
*Sırtımda taşıdım ben bu kadar taşı*
*Daim yoksul ile mi devletin işi*
*Acı bize acı yıkıcı başı'"**

1953 tarihli ve 6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Yapılara İlişkin Yasa, gecekondu yapmanın zorla önlenebilmesi için, belediyelere yıkma yetkisi tanımıştır. Söz konusu yasa, yapılmakta olan gecekonduların hemen; yapımı tamamlanmış ve yerleşilmiş gecekondularınsa sahiplerinin yıkması istendikten 15 gün sonra, belediye encümenleri kararıyla belediye kolluk güçlerince yıktırılabilmesini mümkün kılmıştır.

"775 sayılı Gecekondu Yasası, yıkma işlemlerine daha fazla hız ve etki kazandırmak istemiş; bu işlerde, belediyelerin, en büyük mülki amirlerden yazılı olarak yardım isteme yetkisinde olduklarını göstermiştir. Yasa, vali ve kaymakamların bu yoldaki istekleri yerine getirmekle yükümlü olduklarını hükme bağlamıştır." (Keleş, 2008:611) Yasanın yıkma işlerini etkinleştirecek önlemlerine karşın gecekondu sayısı yıllar içinde artmış; 1966'da gecekondu yapmanın kesinlikle yasaklanmasının ardından da artmaya devam etmiştir (Keleş, 2008:612). Sağlıksız, yasa dışı; çocuk bahçesi, okul gibi donatılardan yoksun gecekondu bölgeleri için çeşitli hükümetlerce çeşitli çözüm önerileri sunulmuş, önlemler alınmış; ancak başarılı sonuçlara varılamamıştır.**

"Hemen her gün bir sürü ev yapılıp yıkılıyordu. Küçücük karton kutuları andıran gecekonduların buldozerlerle yıkıldığı bile oluyordu. Yine de dümdüz olmuş barınaklarını bırakıp gitmiyorlardı. Yıkım görevlilerine önce yalvarıyorlar, ağlayıp sızlıyorlar, acındıramazlarsa, sövüyorlardı. Karşı sırtlarda her gün onlarca ev yapılıp yıkılıyordu. Ne inattı bu böyle? Yıkılmış evler, terk edilmeyen siperler gibiydi. Sonunda bu adamlar değil, devlet pes etti. Köyünden gelen yoksulların başarması gereken, kazanması gereken ilk savaş buydu, başını sokacağı iki göz dam. Bu olmazsa, daha başından yitirmiş sayılırlardı savaşı." (Ateş, 2007:9-10)

Yukarıdaki alıntı, Kemal Ateş'in, aynı zamanda kitabına da adını veren "Çürük Kapı" öyküsünden alınmıştır. "Atike Teyzenin Kuyusu" öyküsündeki şu cümleler de belediyelerin gecekondu karşısındaki tutumunu örnekler niteliktedir: "Evlerin daha seyrek olduğu günlerde yaptırdı Atike teyze burayı. O zamanlar belediye, seçime uzak günlerde evlerimizi yıkar; seçimler yaklaştıkça da su boruları döşenir, elektrik direkleri dikilirdi. Su borularının içi su görmedi hiçbir zaman. Birçoklarının sandığı gibi, Atike teyze kuyuyu boşa yaptırmış olmadı." (Ateş, 2007:19)

Gecekondusunda değişiklik yapmak, yeni bir kondu sahibi olmak isteyenlerin, köyünden hısımının akrabasının gelişine önayak olup sorumluluk hissedenlerin seçimlerle ilişkili olduğu gözlenir:

"- İstersen seçimler yaklaşırken yap evini. O zaman yıkım işi gevşer.

*Ateş, 2011:153

**1970 tarihli ve 1990 sayılı yasa, 1966-1976 yılları arasında yapılmış gecekonduların yıkılmasını engellemiştir; 1983'te, 2805 sayılı İmar ve Gecekondu Affı Yasası çıkmışken; daha sonraki tarihlerde yapılan kimi yasal düzenlemelerin esas alacağı 2981 sayılı yasa da 1984'de çıkarılmıştır (Keleş, 2008:612-613).

- İyi ya, iki yıl var seçimlere.
- Varsın olsun! On yıl bekledin de, iki yıl mı beklemeyeceksin? 69 seçimlerine iki yıl bile kalmadı şurda. Hele bir yıl bekle derim ben." (Ateş, 2005b:124)

"Gene de bir kez yıkıldı evleri, sonunda seçimlerin yüzü suyu hürmetine dokunmadılar. Demokrasinin yıkımdan kurtardığı binlerce kondudan biri olarak kaldı. Ancak herkes gibi onlar da hep yıkım korkusuyla yaşadılar uzun süre. Hele ilk yıllarda düşlerinde bile evlerini yıkıyorlardı. Yıllar sonra gene bir seçim vesilesiyle tapusunu alınca yıkım korkusundan kurtuldular." (Ateş, 2011:50)

Seçim, belediye ve gecekondu üçgeninin gecekondulu için neyi ifade ettiğini hem anlatıcı kimliğiyle hem de diyaloglar aracılığı ile anlatan yazar, yıllardır haber bültenlerine yansıyan görüntülerden de bildiğimiz tablolar sunar okura: "Çocuklar, yıkımcıların babalarını alıp götüreceğini sanırlardı. Belediye görevlileri cipten iner inmez, ev sahiplerinin yalvarıp yakarmalarıyla karşılaşırlardı. Bu yalvarmaların çoğu hiçbir işe yaramazdı. 'Evimizi yıkmayın!' diye ağlaşan çocukların hali daha bir dokunurdu insana. Yıkımcıları etkilemek için bir sürü kurnazlıklara başvurulurdu. Yıkılacak eve gebe kadınlar, hastalar yatırılırdı. Canlarını hiçe sayardı bunlar. Enkaz altında kalmak umurlarında bile değildi. Kimi kocaman bir bıçağı kendi çocuğunun boğazına dayar, görevlileri tehdit ederdi. Kimi zaman boylarından büyük bir kavgayı çocuklar başlatırdı. Yıkımcılara atılan ilk taşlar onların elinden çıkardı." (Ateş, 2011:152)

Ev sahiplerinin çocuklarının yıkım ekipleriyle karşı karşıya gelişi "Toprak Kovgunları"nda da dile getirilir; yazar pek çok yerde yaptığı gibi mahalle sakinlerinden birinin geçmişe dönerek anlattıklarına bırakır sözü: "Evlerimizi yaptık. Önce belediye zabıtaları geldi, bir sürü adamdık, onları kovduk. Bacak kadar çocuklara yetmedi zabıtalar. Sonra birkaç araba dolusu polisle geldiler. Bizim yardımımıza da üniversite öğrencileri yetişti. Bir savaş koptu ki burada, kan gövdeyi götürdü. O gençlerin her biri bir Köroğlu sanki. Bir sürü adam hastanelik oldu. Polisten de bizden de… Sonunda bombayla, buldozerlerle yıktılar evlerimizi." (Ateş, 2005b:122)

Belediyelerin kolluk güçlerine, "gecekonduların azraili" gözüyle bakan gecekondulu için "zabıta korkusu", "evlerin yapıldığı günlerden kalma eski bir korku"dur ("Toprak Kovgunları"); böyle olmakla birlikte kimi zaman zabıtanın yumuşadığı, gereğini yapmadığı da görülür. Bu yumuşama, merhamet ya da korku kaynaklı olabileceği gibi -öldürülen, hastanelik edilen iş arkadaşlıkları olmuştur- rüşvet sonucu da olabilir ("Toprak Kovgunları", "Veresiye Defteri"). "Yıkım kazması her an tepelerine inebilir" kaygısıyla yaşayanların evleri eskidikçe korkularının azaldığına; çıkar çatışmaları ve çekememezlik yüzünden güçlü bir silaha dönüşen "ihbar" sisteminin, bu eskime sayesinde işlemeyecek oluşundan duydukları rahatlığa da tanık oluruz ("Veresiye Defteri").

Gürsel Aytaç, "Toprak Kovgunları" üzerine yazdığı yazıda; gecekondunun yıkılışının "semt sakinlerinde uyandırdığı duygular, roman yazarının önem verdiği pasajlar arasında" der. "Yıkım olayı, romanın mesajının dayandırıldığı konu niteliğinde. İhbar edilmiş olduğunu anlayan Emin, komşusu Hıdır'ı öldürmüştür. Bu, Kamanlılarla Yozgatlılar arasındaki düşmanlığı, kan davasına ulaştıracak bir durumdur" diye de devam eder (Aytaç, 1990:334). Emin'in gecekondu yapabilmek için verdiği mücadelenin yakın tanığı olan okur için, onun;

evinin yıkılması karşısında hissettiklerini anlaması da zor olmaz. Komşuların "bir ölüye bakar gibi" baktıkları evin başındaki içlenişleri de yazarın gecekonduyu kişileştirmesinin bir örneğidir.

Yıkımlar sürse de yeni gecekondular yapılmaya, var olan gecekondular genişletilmeye, yıkılanların yerine de yenileri kurulmaya devam eder. Mübeccel Kıray, araştırmalarına dayanarak "on kere yıkılmış gecekondusunu tekrar yapan kimselerden bahsedilmektedir. Bu kimseler ne olağanüstü inatçı ne de olağanüstü müteşebbistirler. Sadece yaşama mecburiyetindedirler" (Kıray, 2007:26) der. Kıray'ın sözünü ettiği durumu, Kemal Ateş de yazar bakış açısıyla şöyle dile getirir:

"Orhan, günlerce yıkıntılarda yaşayan insanlar görüyordu; sonra bir gün yine ev oluyordu o yıkıntılar." (Ateş, 2007:10)

**Aile-Çevre İlişkileri, Hemşerilik Bağları ve Yaşama Kültürü**

Gecekondulu̇ların hiçbir tarımsal üretimle uğraşmadıkları için artık 'köylü' sayılamayacaklarını belirten Mübeccel Kıray, bu nüfusun çalışma hayatına ilişkin olarak şunu söyler: "Gecekondulular artık kesinlikle köylü değildir. Ancak çok yavaş sanayileşmiş ve ondan da daha yavaş olan örgütsel gelişme -ki bu da sanayileşmeye paraleldir- nedeniyle, topraklarını bırakmak zorunda kalmış olan bu nüfus, endüstriyel-kentli işçi kişiliğini almaya fırsat bulamamakta, rasgele, küçük, üretici olmayan hizmet işleri ile uğraşmaktadır." (Kıray, 2007:98)

Kemal Ateş'in yapıtlarında; belediyede gece bekçisi, odacı, çöpçü olarak çalışanlara rastlarız; garsonluk, hamallık yapanlar, düğünlerde saz çalanlar da vardır. Sıva ustaları, duvar ustaları, eski-yeni inşaat malzemesi satanlar en çok da kendi mahallelerinde iş tutarlar. Otelde ya da bir fabrikada çalışan işçilerin varlığından haberdar ediliriz; Ulus'ta, Hamamönü'ndeki esnafların yanında çalışanlar olduğu gibi bakkal dükkânı açarak kendi işinin patronu olanlar da vardır. "Ekmek için göçüp gelmemişler miydi köylerinden? Yüzlerce, binlerce sıcak ekmeği bir arada görmek bile güven veriyor, tokluk veriyordu insana. Bu işle birlikte açlık korkusunu unutmuşlardı. Nadir Usta'nın aldığı aylık dışında, her gün iki sıcak ekmek de cabası…" (Ateş, 2011:154) Duvar ustalığından sonra sigortalı bir işi olduğuna sevinen Nadir Usta gibi sürekli bir iş bulma heveslisi çoktur aralarında; ama kolay kazanç sağlayabilecek işler peşinde olanlar ya da ticarete atılmak isteyenler de yok değildir. İlhan'ın kahvecilik yapan babası, önceleri eskicilik yaparken esrar satmaya başlamıştır mesela ("Toprak Kovgunları"). Ankara'ya geldiğinde hamallık yapan Hıdır, Atpazarı'nda çekirdek toptancılığı yapmaya başlamış; iyi kötü bir ticaret adamı olmuştur ("Toprak Kovgunları").

"Veresiye Defteri"nde; okurun, neredeyse bütün mahalleyi tanımasını sağlayan da bakkal Cevat'ın dükkânıyla veresiye defteri olmuştur. Kemal Ateş, dükkâna gelen müşterilerin anlattıkları, yaşadıkları, defterdeki kayıtlar üzerinden birtakım hayat parçalarına ulaşır; bu da mahalle atmosferinin yansıtılmasına olanak verir. Bakkal Cevat, 27 Mayıs sonrasındaki işsizlik günlerinde altı yıl çalıştığı çamaşırhanedeki işinden çıkarılmış; bir süre sonra da gecekondusunun bir yanını yıkarak bakkal dükkânı açmıştır. "İstediği zammı alamadığı gibi, üstüne üstlük mesailer de kaldırılmıştı. Kazancı yarı yarıya düşmüştü babanın. İşe girip çalışmayı düşünen ana, hemşerilerinin, köylülerin dedikodusundan çekiniyordu. 'Karı çalıştırmak' onursuz, ayıp bir işti onlara göre." (Ateş, 2011:113)

Sözünü ettiğimiz yapıtlarda gecekondulu kadının dışarıda çalıştığını, para kazandığını

görmeyiz. Terzilik yapan, kocasının yokluğunda hizmetçilikle çocuk okutan kadınlar karşımıza çıkar; ama bunlar, genel anlayışı değiştirmeyen küçük çabalar olarak değerlendirilmelidir.** Ateş, kadının çalışmasının, çalışma hayatına katılmasının kabul görmeyişi dışındaki hususlarda da gecekondu çevresinde kadına bakışı gözler önüne seren tablolar sunar okura:

"Birden parladı Haydar, karısına vurmaya başladı:

- Ulan dangalak karı… Sen nasıl benim borcumu harcımı herkesin ortasında söylersin. Haa? Öldüreyim mi seni şurda?

Delirmiş gibiydi Haydar. Yumruk salvolarıyla kanlar içinde yere yıkıldı kadın.

- Haydar abi! Ne yapıyorsun, kendine gel diye Şükrü güçlükle tuttu.

Haydar:

- Eşşoğlu eşeğin kızı! Sen benim ev durumumu nasıl orda burda ortalığa saçarsın!" (Ateş, 2005b:256)

Gürsel Aytaç'ın deyişiyle; yazarın anlattığı çevrede "karı koca ilişkilerinde de kadın hor görülen, itilip kakılan, dayak yiyen, en sudan bahanelerle babasının evine gönderilen, acınacak bir yaratık"tır (Aytaç, 1990:332). "Karı dediğin ayağındaki pabuç. Birini eskittin, yenisini aldın işte" (Ateş, 2007:91); "kız çocuğu el aşı, el kuşu" sayılır (Ateş, 2010:219), okula gönderilmez, erken evlendirilir: "Okula gönderilmezdi kızlar, onun da bütün özgürlüğü elli metre ötedeki bakkal dükkânına, iki yüz metre ötedeki su kuyusuna gitmekten ibaretti (…) davul zurna eşliğinde gelin gittiğinde on dördündeydi. Küçük yaşta kısa boylu, çelimsiz bir kadın oldu." (Ateş, 2010:99-100)

Ataerkil aile anlayışına sahip evlerde, kadınlar da geleneğin sürdürülmesinde pay sahibidirler:

"Emin'i yumuşatma çabalarına Hayriye de katıldı:

- Safire, ceviz getir bize, diye buyurdu. Ceviz… Hadi çabuk ol!

- Tamam, getiriyorum, diye fısıldadı Safire. Hâlâ amcanın yanında yüksek sesle konuşmuyordu. Evleneli bunca yıl oldu, 'gelinlik' bitmedi. Töre gereği fısıltıyla konuşuyordu." (Ateş, 2005b:16)

Kız çocuğu olmak da gelin olmak da mahrum bırakılmak, demektir. Aile içinde baskıya maruz kalan kadının hayatı; ev, bahçe ve mahallenin sınırları belirlenmiş noktaları arasında geçer; sesini duyurma isteği elinden alınmıştır: "Gelinlik âdetini bu mahallede gördü Asuman. Gelinlerin, büyüklerin yanında konuşmaları yasaktı, yüzyıllardan beri süregelen bu töreyi büyük kentlerde de yaşatmaya çalışıyorlar (…) Evdeki bütün büyüklerle küs gibi yaşıyor Sıdıka. Yalnız Sıdıka değil, bu eve girip çıkan her kadın yaşlıların yanında fısıltıyla konuşuyor. Kimi zaman bu fısıltılar öyle çoğalıyor ki, garip, tuhaf, apayrı bir dünyada yaşadığını sanıyor Asuman." (Ateş, 2011:140-141)

Kent soylu Asuman'ın; kocası Nihat'ın ailesi sayesinde tanıdığı gecekondu çevresi ("Ve-

*İbrahim Yasa, 1962 yılında, Ankara gecekonduları üzerinde yaptığı bir araştırmaya dayanarak şunu söylemiştir: "Anketlerde sorduğumuz sorulardan biri de, aile reislerinin eşlerini veya aile üyelerinden birini çalıştırmak isteyip istemedikleriyle ilgili bulunmaktadır. Alınan cevaplara göre aile reisleri eşlerinin (% 90) ev hanımı olduğunu söylemişlerdir. Bu sonuç gerçeğe uygun düşmemektedir. Çeşitli nedenlerle aile reisleri eşlerinin başka işlerde çalıştıklarını söylemekten çekinmişlerdir. Oysa sonradan yaptığımız soruşturmalara göre, gecekondu topluluklarında semt değişmekle beraber, çalışan eşlerin oranının % 10-15 arasında değişmekte olduğu tahmin edilmiştir." (Yasa, 1966:143-144) Yasa'nın gecekondulu yurttaşın eşinin çalıştığını söylemekten çekindiği yolundaki tespiti ile Kemal Ateş'in yazar kimliğiyle ortaya koydukları örtüşmektedir.

resiye Defteri"), alışık olmadığı adet ve gelenekleriyle yadırgadığı bir yaşama kültürüne sahiptir; " 'kent hukuku dışı alanlarda' yaşayan aileler, 'iki arada bir derede' kalır ve her iki tutarlı değerler sisteminin dışında kalarak, kendilerine özgü bir değerler sistemi ve pek doğal olarak yepyeni bir kültür geliştirir." (Kongar, 2006:591) Sadece Asuman değil, kentte doğup büyüyen ve yaşadığı kentin yaşama düzeniyle uyumlu herkesin yadırgadığı bir çevredir gecekondular. Burada yaşayanların eski kültürlerinden koptuklarını söyleyen Kemal Görmez, gecekondularda oluşan bu yeni ve farklı kültüre "ara kültür" ya da "geçiş kültürü" denildiğini belirtir. "Hayat büyük ölçüde aile çevresinde dönmektedir. Gecekondu ailesinde geleneksel kültür ve davranışın da önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Giyim, kuşam geleneksel izler taşır. Geleneksel uğraşılar tercih edilir." (Görmez, 1991:43)

Yazacağı oyunu sahneye nasıl aktaracağını düşünen Nihat'ın mahallenin kadınlarına dair gözlemleri şöyledir: "Genç kızlar dışında kadınların çoğu başörtülü, tülbentli, yemeniliydi. Kışın bile ayaklarında naylon ucuz terliklerle gelip gidiyorlar. Bacaklarında ya şalvar ya da uzun paçalı don vardı. Kolay kolay değişmeyecek olanlar da, altlarına, bacaklarına giydikleri şeyler. Başlangıçta bunlar başörtüsünden daha önemliydi. Sırtlarında havı dökülmüş, solmuş kazakların, hırkaların, yeleklerin hemen hepsi de el örgüsü… Yün kazak üstüne, gene yünden örülmüş yelek giyiyordu çoğu. Şevkiye abla gibi giyimi kentlilere benzeyen, kentlileşebilmiş müşterileri çok azdı. İş yaşamları olmadığından, kadınlar kentlileşmede, erkekleri epey bir geriden izliyorlar. Dışarıda biraz güneş varsa, hep kapı önlerinde oturuyorlar. Gelip geçenlere bakmak bile meşgul ediyor onları." (Ateş, 2011:27-28)

Unu, bulguru; salça, pekmez gibi kışlık yiyecekleri köyden getiren; dışarıda kurulu ocaklarda, tandırlarda yufka, kömbe pişiren; ufalanmış yufka ekmeğiyle pişirilmiş yumurtayı "üfelenbeç" adıyla sofraya koyan, kına kullanan, su kavgasına tutuşan ve doğru dürüst banyosu, mutfağı olmayan evleri yaşatmaya uğraşan kadınlar, gecekondularda kadın olmanın bütün zorluklarına rağmen yine de köye dönmek istemezler: "Bir kez olsun sinemalarına bile gitmediği, tiyatrolarını görmediği, parklarında bahçelerinde dolaşmadığı, vitrinlerine bile doya doya bakmadığı Ankara'yı bırakıp gidemiyordu. Kocasına değil, büyülenip kaldığı bu kente duyduğu sevgi tutuyordu onu." (Ateş, 2011:36)

Köye dönme isteği duymama, sadece kadınlara özgü bir durum değildir; ailelerin hemen hemen hiçbiri köyüne dönmeyi istemez. "Bu isteksizliğin nedeni bir ölçüde kent yaşamına sağlanan uyum ve ileriye dönük beklentilerse, bir ölçüde de, köydeki durumun gerçekten umutsuz oluşudur. Aslında, ailelerin pek çoğu, köylerinde günlük yaşamlarını sürdüremedikleri için kente göç etmişlerdir." (Kongar, 2006:591)

Gecekonduculuğun ilk yıllarında, kır kökenli olmanın bütün özelliklerini gösterenlerin zaman içinde köylerle kentlerin ortak özelliklerini gösterdikleri; yaşama alışkanlıklarındaki değişimin tüketim maddelerine de yansıdığı gözlenir. "Orkestra çalarken kimse kalkmaz, bağlama çalınca da ortalık ana baba gününe döner" (Ateş, 2005b:211); ama yaşama alışkanlıklarında da bazı geleneklerin uygulanışında da birtakım değişiklikler dikkati çeker. Kemal Ateş, 1950'li yıllardan 1970'lere uzanan süreçte Ankara gecekondularında yaşananları anlatırken bu değişimi de okuruna yansıtır.

"Köydeki toplumsal yapı ilişkileri kişiye bazı güvenceler sağlarken şehre gelen gecekondulu bu tür güvenlik öğelerinden yoksun kalmıştır. Bu yüzden eski güvenlik dengesine kavuşmak için elinden geleni yapacaktır. Sürekli bir iş bulmak, konut sahibi olmak güvenliği

artıran şeylerdir. Gecekondulunun akraba ve hemşerileriyle aynı mahallede oturması, akrabalık ilişkilerini sürdürmesi, köyden tümüyle kopmaması da aynı gereksinmeyi yansıtır." (Tekeli, Gülöksüz, Okyay, 1976:245-246)

Mübeccel Kıray, "başımızı sokacak bir delik gerek" düşüncesiyle hareket eden yeni kentlilerin ikinci isteklerinin, "akrabalarla ya da aynı köyden aynı yöreden gelenlerle komşu oturmak" olduğunu vurgular (Kıray, 2007:102). Gecekondulu insanda güvensizlik duygusunun egemen olduğunu belirten Kemal Görmez de ilk fırsatta barınacak bir yer yapıp içine yerleşenlerin kısmi de olsa bir güven sağladıklarını, güven sağlayan ikinci durumunsa "yakın köylülerinin, akrabalarının yakınında yaşama, gerektiğinde onlardan yardım isteme duygusu"ndan kaynaklandığını söyler. "Bu durum kendi kendine yeterliliği de beraberinde getirmektedir. Akraba ve hemşeri grupları ile eski ilişkilerini veya yeni oluşturacakları bir ilişkiler sistemi ile varlıklarını sürdürmeye çalışırlar. Bu ise gecekondulunun şehre intibak ihtiyacını engeller." (Görmez, 1991:42)

Güven ihtiyacının bir göstergesi olan bu akraba ve hemşerilerle, tanıdık bildik kimselerle bir arada olma isteği, bütün güçlü yanlarıyla Ateş'in yapıtlarında da gözlenir. Kahraman anlatıcının aktardığı "Oruçtum Yav!.." öyküsünde şöyle denmektedir:

"Selim dayı, öz dayımız değildi ya, öyle derdik biz ona. Onun gibi köyde hiçbir ilişkimiz olmayan bir sürü hemşerimizle burada akraba olmuştuk nedense. Aslında nedeni açıktı: Ev yeri tutmak, gecekondu yapmak; dövülmemek, ezilmemek için; kısacası, burada tutunabilmek için arkalı olmak gerekiyordu. Bunun için de insanlar, dıdısının dıdısı bile sayılmayacak kişilerle aralarında kan bağı buluyorlar; birçok yakın akrabadan daha tutkun oluyorlardı yerine göre." (Ateş, 2007:31)

"Göç sürecinin ardından, açığa çıkan dayanışma gereksinimi çerçevesinde keşfedilen hemşehrilik, göç etmeden önce fark edilmeyen ve ancak göç ettikten sonra keşfedilen bir kimlik olarak ön plana çıkmakta" ve "hiyerarşik güç ilişkilerinin içerisinde erimeye başlamaktadır." (Ünverdi, 2005:98)

Göç edip gecekondusuna yerleşenler; kıskançlık, haset, çıkar çatışması, değerlerde çatışma gibi nedenlerle kimi zaman kendi akrabaları, hemşerileri ile de sorunlar yaşamakta; ancak çoğunlukta aynı saflarda yer almaktadırlar. Kemal Ateş'in özellikle "Toprak Kovgunları"nda; "Çankırılı", "Keskinli", "Kamanlı", "Kalecikli", "Kayserili", "Yozgatlı" nitelemelerindeki sıklık, bununla ilişkilidir ve aynı zamanda gelişmiş aidiyet duygusunu da göstermektedir:

"Bir duvar dibinde Çankırılılar oturuyordu. Bıyıklı Hüseyin'in karısı Lütfiye, Vakkas'ın karısı Hızma vardı. Bir başka duvar dibine de hemşerileri Yozgatlılar sıralanmışlardı. Hemşerileri geldikleri yerin adı kirlenecek diye, attığı her adıma karışıyorlardı. Sanki onlarla aynı ailedendi, böylesine bir hak görüyorlardı kendilerinde." (Ateş, 2005b:100)

Gürsel Aytaç, "Toprak Kovgunları"na dair değerlendirmede bulunurken şunu söyler: "Bir yandan tutucu geleneksel bir namus anlayışıyla cinsler arasında kesin uzaklığın öngörülmesi, öte yandan bununla hiç bağdaşmayan hovardalıklar, kurnazlıklar, kaçamaklar, henüz kentleşmemiş, ama artık köylü olmayan bir geçiş toplum katına özgü olaylardır ve romanda çeşitli örneklerle dile gelmektedir." (Aytaç, 1990:331) Aytaç'ın sözünü ettiği durum, Ateş'in diğer yapıtlarında da dikkati çekmektedir. Konu komşu duymasın diye hastasını dispansere yazdırmayan; "verem"den çok, komşu dedikodularından çekinenlerin varlığı düşünülürse (Ateş, 2005b:90), güven arayışının getirdiği bir arada yaşama isteğinin, kadın-erkek ilişkile-

rini kısıtlayıcı; aynı zamanda da gizli kapaklı görüşmelere, kaçak sevişmelere zemin hazırlayıcı bir ortam hazırladığı söylenebilir.

Gençlerin eğitimlerini sürdürmelerine olanak tanımayan gecekondu çevrelerinde, karşı cinsten gençlerin arkadaşlığı hoş karşılanmaz; sosyal becerilerinin gelişimine yönelik her türlü faaliyetten uzak tutulan kızlar da erkekler de belirli bir olgunluğa erişmeden evlendirilirler. Kemal Ateş, üniversiteye gidebilenlerin söz konusu çevrelerdeki algılanışına, çevreyle nasıl bir etkileşim halinde olduklarına dair gözlemler de sunar; ancak üniversite eğitimi, birkaç gencin bireysel çabalarıyla elde ettiği bir haktır ve sayılı delikanlıya nasip olur. Birbirini doğru dürüst tanımadan evlenmiş çiftler arasında saygı gözlenmez, çatışmalar sürerken gayrı meşru ilişkilere rastlanır; herkesin gözünün bir diğerinin üstünde olması, bazı gençlerin cinselliklerini yaşamalarına -gizlice buluşulan yer, tuvalet de olsa- ve gayrı meşru ilişkilere engel olamaz.** Ateş'in yapıtlarında bu çevresel faktör de göz ardı edilmez.

***

Kemal Ateş, öykü ve romanlarında; 1950'lerden 1970'lere uzanan yılların Ankara'sında, kırsaldan göçen ve gecekondularda yaşamını sürdüren insanları; birbirleriyle, kentle ve kentliyle ilişkilerini anlatır.

Ateş, yazarlığa başladığı dönemin tüm toplumsal izlerini, sorunlarını, yapıtlarına taşımış bir yazardır. Kendi yaşamından ve gözlemlerinden yararlanarak yazdığı öykü ve romanları; gecekondulaşma, kırdan kente göç ve bu olguların insan dünyasına yansımasını konu alır. Daha iyi koşullarda yaşamak için geldikleri başkentte; onun olanaklarından uzakta yaşayan, artık köylü olmayan, köylü ile kentli arasında bir ara kültürün insanlarıdır, kahramanları. Kemal Ateş, en iyi bildiği çevreyi, anlatılması gerektiğine inandığı gecekonduları anlatmayı seçer. "Bakın buralarda ne var, nasıl bir yaşam var?" demeye getirmez; gecekondulara, yalnızca sosyal adaletsizliğin bir sembolü olarak bakmaz. Bütünüyle iyi, çaresiz, zavallı değildir kişileri; çeşitlik insanlık halleriyle karşılaşmamızı sağlarlar. Eğer edebiyat bir aynaysa Kemal Ateş'in aynasına yansıyan, kent yaşamıyla bütünleşememiş gecekondu insanlarının dünyasıdır.

1980 sonrasında, Türk öyküsü ve romanı; kişisel mutsuzlukları, toplum içindeki bireylerin sorunlarını ele alırken toplumsal sorunları, neredeyse yok sayma eğilimindedir. Kemal Ateş'in aydın bir yazar olmanın tanıklığıyla yazdığı öykü ve romanları, edebiyat sanatına getirdiklerinden çok toplumsal gerçekliği yansıtmaları açısından önem taşımaktadır.

*Behiç Duygulu, "Toprak Kovgunları"nın 1982'deki yayınlanışının ardından yazdığı bir yazıda; Kemal Ateş "mahalle çocuklarının cinsel davranışlarını olduğu gibi vermekten kurtulduğu yerlerde", "cinsellikten uzaklaştığı sayfalarda romanı için gerekli yoğunlaştırmayı başarıyor" der. "Köy erkeği de, kadını da cinselliği tek ve vazgeçilmez zevk aracı olarak görür. Konuşmalara bakın konu hep buralardadır. Okur-yazar olmayan kasaba insanı da biraz farkla aynı yerdedir. Cinsellikten başka zevk yoktur ki yaşamlarında kendilerini bundan kurtarabilsinler. Buralardan çıkan yazarlarımızın büyük bölümü de ne yazdıklarında, ne yaşamlarında kendilerini bundan kurtaramıyorlar ve sonra sanıyorlar ki içinden çıktıkları topluluktan farklıdırlar, üstündürler" (Duygulu, 1982:136-139) açıklamasında bulunur. Söz konusu yazıyı eleştiren Dinçer Sezgin de Duygulu'nun; romanı "nerdeyse bir 'seks romanı' gibi" ele aldığını ve eleştirinin de bu yönde yoğunlaştığını belirterek şöyle der: "Bilindiği gibi çarpık kentleşme denilince usa yalnız çarpık 'yapılar' gelmez. Bu kavramın içinde ahlak çarpıklığı da vardır. Tuvaletteki sevişme olayı, bozuk bir altyapının, bozuk bir çevrenin simgesidir, o olay, gençlere çok görülen özgürlüğün çok acı bir sonucudur. Romandaki o bölüm, bu çevrelerde (gecekondularda) gençlere yapılan baskının, gençleri hangi yanlışlara götürebileceğini pek bir güzel göstermektedir." (Sezgin, 1983:128-130)

**KAYNAKÇA**


Acar, Adam (1978). "Kapitalistleşme Sürecinde Gecekondu", *Mimarlık*, S. 156.

Akın, Gülten (1986). *Seyran Destanı* (3. Baskı), İstanbul: Alan Yayıncılık.

Akın, Sunay (1997). *Makiler* (4. Basım), İstanbul: Çınar Yayınları.

Aslan, Mustafa (2011). "Söyleşi: Yazarlığının 40. Yılında Kemal Ateş", *İnsancıl*, S. 256.

Atabaş, Hüseyin, Cengizkan, Ali (1998). *Ankara Rüzgârı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ateş, Kemal (2010). *Bir Başka Şehir*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Ateş, Kemal (2008). *Bir Şarkıyı Dinlerken* (3. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Ateş, Kemal (2007). *Çürük Kapı* (5. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Ateş, Kemal (2005a). *Küskün Fotoğraflar*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Ateş, Kemal (2005b). *Toprak Kovgunları* (3. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Ateş, Kemal (2011). *Veresiye Defteri*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Aytaç, Gürsel (1990). *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Dinamo, Hasan İzzettin (1976). *Gecekondumdan Şiirler*, İstanbul: May Yayınları.

Duygulu, Behiç (1982). "Toprak Kovgunları", Yazko Edebiyat, S. 25.

Gençay, Mahir (1962). *Gecekondu Problemi*, Ankara: İmar ve İskân Bakanlığı Yayınları.

Geray, Cevat (1975). "Panel", Konut Kurultayı içinde. Ankara: Nüve Matbaası.

Görmez, Kemal (1991). *Şehir ve İnsan*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

İncesi, Kadir (2011). "Hayalimdeki roman ortaya çıktı", *Cumhuriyet Kitap Eki*, S. 1123.

Karpat, Kemal H (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm* (Çev. Abdulkerim Sönmez), Ankara: İmge Kitabevi.

Keleş, Ruşen (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.

Keleş, Ruşen (2008). *Kentleşme Politikası* (10. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.

Keleş, Ruşen (1983). *100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu* (3. Baskı), İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Kıray, Mübeccel B., (2007). *Kentleşme Yazıları* (3. Basım), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kıray, Mübeccel B., (2006). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme* (2. Basım), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kongar, Emre (2006). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (11. Basım), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, Emre (2006). *21. Yüzyılda Türkiye/2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (38. Basım), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kudret, Cevdet (1974). *Sokak*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

Özbay, Hasan (1989). "Gecekondu Sorunu ve Ucuz Konut Deneyimi", *Mimarlık*, S. 238.

Özer, Ahmet (2000). *Yüzün Yeryüzüdür*, Ankara: Güldikeni Yayınları.

Sezer, Sennur (1964). *Gecekondu*, İstanbul: Ersa Matbaacılık.

Sezgin, Dinçer (1983). "Bir Eleştirinin Düşündürdükleri", Yazko Edebiyat, S. 31.

Şenyapılı, Önder (1978). *Kentlileşen Köylüler*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Şenyapılı, Önder (1983). "Türk Yazınında 'Kırdan Kente Göç' Olgusu", *Yazko Edebiyat*, S. 32.

Şenyapılı, Tansı (1985). *Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi (1923-1960)*, Ankara: Özgün Matbaacılık Sanayi.

Tekeli, İlhan, Gülöksüz, Yiğit, Okyay, Tarık (1976). *Gecekondulu, Dolmuşlu, İşportalı Şehir*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Tekeli, İlhan (2008). *Göç ve Ötesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Tekeli, İlhan (1982). *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
Türkeş, A. Ömer (2007). "Romanda Kentleşme: Gecekondudan Villakentlere", *Kent Gündemi*, S. 8.
Türkdoğan, Orhan (2004). *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı* (2. Baskı), İstanbul: Çamlıca Yayınları.
Ünverdi Hayat (2005). "1980 Sonrası Değişim, Yeni Dinamikler ve Kimlik Temelli Yapılanmalar - İzmir Gecekonduları Örneği", *Sosyoloji Dergisi*, S. 14, 2005, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
Yasa, İbrahim (1966). Gecekondu Topluluklarında İş-Güç Çeşitleri ve Ekonomik Düzen. Türkiye'de Bölge Plânlaması, Mahallî İdareler ve Toplum Kalkınması (Sekizinci İskân ve Şehircilik Konferansları) içinde. Ankara: İskân ve Şehircilik Derneği Yayını.
Yörükan, Turhan (1968). *Gecekondular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri*, Ankara: İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi.
Yüksel, Sevda (2008). *Ne Yazsam Eksik*, Ankara: Öğretmen Dünyası Yayınları.

***Özet***

**Kemal Ateş'in Yapıtlarında Gecekondulaşma Olgusu**

Türkiye'de, 1940'lı yıllarda başlayan göç süreci, kırsal alanda bazı tarımsal değişimlerin yaşandığı 1950'lerde belirgin bir hızlanma gösterir ve ilerleyen yıllarda da devam eder. Bu durum, büyük kentlerde biriken düşük gelirli nüfusun konut sorunu yaşamasına; beraberinde de gecekonduların, gecekondu mahallelerinin kurulmasına yol açar. Toplumsal ve ekonomik yapıdaki değişimlerin edebiyat ürünlerine yansımasının bir örneği olarak gecekondu çevrelerinin ve bu çevrelerde yaşananların da birçok yapıtta konu edildiğini görürüz. Daha çok, dille ilgili çalışmaları ve akademik faaliyetleri ile tanınan Kemal Ateş'in öykü ve romanları, gecekondu yaşamını anlatması ve sosyolojik gözlemler taşıması bakımından dikkat çekicidir. Yazar, çok iyi tanıdığı ve içinden yetiştiği Ankara gecekondularının, 1950'lerden 1970'lere uzanan bir süreçteki görünümlerini yansıtır; büyük kentteki tutunma çabasını, yaşam mücadelesini anlatır. Ankara civarındaki il ve ilçelerden gelerek yaşamını başkentte; ama onun olanaklarından uzakta sürdüren insanların kentle, kentliyle ve birbirleriyle ilişkilerini, âdet ve geleneklerin işlerliğini, gecekondulu vatandaşın; köy ile kent arasında, bir ara kültürün değerleriyle biçimlenen yaşamını gözler önüne serer. Bu yazının amacı, Türkiye'deki gecekondulaşma olgusunun, Kemal Ateş'in yapıtlarına yansıyan yönlerini ele almak, gerçek yaşama dair gözlem ve bulgularla, edebiyat ürününün okura sundukları arasında karşılaştırma yapmaktır. Bu amaçla, gecekondu sorununa eğilen ve bu sorunun Türkiye'deki yansımalarını değerlendiren uzmanların bilgi ve belgelerine başvurulmuş; Ateş'in yapıtlarına da bunlar ışığında yaklaşılmıştır. Söz konusu öykü ve romanların, ülkenin sosyal bir gerçeği olan gecekondulaşma olgusunu gerçekçi bir bakış açısıyla işlediği düşünülmektedir.

**Anahtar Sözcükler:** Kemal Ateş, kentleşme, gecekondu, öykü, roman

***Abstract***

**SQUATTING FACT IN THE WORKS OF KEMAL ATEŞ**

Migration process that is started in 1940s gained notable speed in 1950s, in which some agricultural changes experienced in rural areas, and continued in the forthcoming years. This made way for housing problem afflicting low-income population who are heaped up in big cities and setting up shanty houses as well as shanty regions. As an example of reflection of changes experienced in societal and economic structure in literature products we may give a lot of literature works that make reference to living in that kind of housings. The stories and novels of Kemal Ateş who are well known by his academic activities and studies relating to language are very interesting in terms of recounting shanty lives and sociological observations. Ateş reflects the appearances of Ankara shanty houses, which are well known by him as he lived in them, beginning from 1950s to 1970s. He describes the people who striving for living in a big city and their struggles for life. He displays the people who come from the around counties and provinces, have to lead their lives without having amenities, describing their relationships with each other and city as well as their customs. He recounts tales about the lives of shanty people shaped by an inter culture between village and town. The aim of this study is to deal the squatting fact experienced in Turkey as being appearanced in the works of Kemal Ateş and make comparisions between observations related to real life with the contents of literature product. For this purpose we applied to the knowledge and documents of the experts who worked on squatting fact in Turkey. We approached the works of Kemal Ateş in this perspective. We think that the said stories and novels deal the the squatting fact, which is a social reality in Turkey, by a realist perspective.

**Keywords:** ***Kemal Ateş, urbanization, shanties, story, novel.***